

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 8 (Ağustos/August 2022), s. 45-55.

Geliş Tarihi-Received: 02.04.2022

Kabul Tarihi-Accepted: 06.06.2022

Araştırma Makalesi-Research Article

ISSN: 2687-5675

DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1097517

Hacı Bektaş Veli'ye Atfedilen Türkçe Eserlerin Dikkat Çeken Dil Özellikleri*

Salient Language Properties of Turkish Works Attributed to Hacı Bektaş Veli

Fatih Numan KÜÇÜKBALLI**

Öz

Türk-İslam tarihinde önemli izler bırakan, Anadolu'da Sünni olmayan topluluklar tarafından pir kabul edilen Hacı Bektaş Veli'ye atfedilen eser sayısı yedidir. Bu eserler içerisinde *Makâlât* Arapça; *Kitâbu'l-Fevâid* ve *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye* Farsçadır. A. Gölpınarlı, onun Türkçe *Şathiiyye* adlı iki sayfalık bir eseri olduğundan bahsetmiş, ancak yeri hakkında bilgi vermemiştir. *Besmele Tefsiri* ve *Fatiha Tefsiri* adlı eserlerinin dili Türkçedir. Bu altı eserin yanında bir de *Nasihatler*'inin olduğu varsayılmaktadır. Hacı Bektaş'a atfedilen yedi eser içinde sadece *Makalat*'ın ona ait olduğuna kesin gözüyle bakılmaktadır. Diğer eserlerin Hacı Bektaş'a ait olup olmadığı konusunda belirsizlik bulunmaktadır.

Besmele Tefsiri üzerinde Hamiye Duran, *Fatiha Tefsiri* üzerindeyse Hüseyin Özcan çalışmıştır. Dili Türkçe olan bu iki eserle ilgili yapılan çalışmalarda dil özelliklerine çok az değinilmiştir. Çalışmamızda söz konusu bu iki eserin dil özellikleri ses bilgisi, şekil bilgisi ve söz varlığı açısından ele alınmıştır. Elde edilen bulgular Eski Anadolu Türkçesinin genel dil özellikleriyle karşılaştırılmıştır. Daha sonra dönemine göre farklılaşan ya da nadir kullanılan dil özellikleri ortaya konmuştur. Ayrıca dil özelliklerinden hareketle söz konusu iki eserin Hacı Bektaş Veli'ye aitliği hususuna ipucu aranmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hacı Bektaş Veli, Fatiha Tefsiri, Besmele Tefsiri, dil özellikleri.

Abstract

The number of works attributed to Hacı Bektaş Veli, who left important traces in Turkish-Islamic history and was accepted as a pir (spiritual guide) by non-Sunni communities in Anatolia, is seven. Among these works, *Makâlât* is in Arabic; *Kitâbu'l-Fevâid* and *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye* are Persian. A. Gölpınarlı mentioned that he had a two-page work called *Şathiiyye* in Turkish but did not give any information about its location. The language of his works named *Besmele Tefsiri* and *Fatiha Tefsiri* is Turkish. It is assumed that besides these six works, there is also *Nasihatler*. Among the seven works attributed to Hacı Bektaş, only *Makâlât* is regarded as certain to belong to him. There is uncertainty about whether the other works belong to Hacı Bektaş or not.

* Bu çalışma, 24-25 Aralık 2021 tarihleri arasında Selçuk Üniversitesi tarafından düzenlenen Anadolu'nun İrfan Çağı (13-14. Yüzyıllar) Sempozyumu'nda sunulan ve sadece özet olarak yayımlanan bildirinin makale hâline getirilmiş şeklidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Konya/Türkiye, e-posta: fatihnumankb@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4319-7299

Hamiye Duran worked on *Besmele Tefsiri* and Hüseyin Özcan on *Fatiha Tefsiri*. In the studies on these two works, the language of which is Turkish, language features have been mentioned very little. In our study, the language features of these two works are discussed in terms of phonetics, morphology, and vocabulary. The findings were compared with the general language features of Old Anatolian Turkish. Later, language properties that differed according to the period or that were rarely used were revealed. In addition, based on the language features, a clue was sought about the belonging of the two works in question to Hacı Bektaş Veli.

Keywords: Hacı Bektaş Veli, Besmele Tefsiri, Fatiha Tefsiri, language features.

Giriş

Tasavvuf tarihimizin önemli temsilcileri arasında yer alan Hacı Bektaş Veli'nin hayatıyla ilgili bilgilere biri tarihî diğeri menkıbevi olmak üzere iki farklı mecradan ulaşılabilmektedir. Yeniçeri Ocağı'nın ve Bektaşiliğin piri kabul edilen böylesine önemli bir şahsiyetin gerçek yaşamına tarihî kaynaklarda çok az yer verilmiştir. Sünni olmayan Türk toplulukları arasındaki anlatılarda da Hacı Bektaş Veli'ye tarihî kişiliğinin aksine insanüstü vasıflar yüklenerek ayrı bir kutsiyet atfedilmiştir. Bu durum onun hayatıyla ilgili gerçek bilgilere ulaşmayı büsbütün zorlaştırmıştır. Dolayısıyla doğduğu yer ve yaşadığı tarihlerle ilgili kesin veriler elde etmek mümkün olmamıştır.

Araştırmacıların mevcut kaynaklardan ulaştıkları genel kanıya göre Hacı Bektaş Veli, 1209'da Horasan bölgesinde Nişabur'da doğmuş, 1270'te Sulucakarahöyük'te (günümüzde Nevşehir'e bağlı Hacıbektaş ilçesi) ölmüştür (Coşan, 1971, s. XXIV; Gündoğdu, 2007, s. 61). Orta Asya'da Yesevi mektebinde yetiştiği ve Cengiz istilası zamanında Yesevi ya da Haydari dervişi olarak Anadolu'ya geldiği kabul edilmektedir (Ocak, 1996, s. 455). Tarihi şahsiyetiyle ilgili ilk bilgiler Elvan Çelebi (öl. 1359) ve Âşıkpaşazâde'den (öl. 1484) öğrenilmektedir. O bilgilere göre Hacı Bektaş, Doğu'dan gelmiş ve kardeşi Mentеш'le birlikte Babai İsyanı'nın öncülerinden olan Baba İlyas Horasanî'nin çevresinde bulunmuşlardır. Kardeşi, dönemin en önemli olaylarından Babai İsyanı'na katılmış ve Selçuklu kuvvetleri tarafından 1240 yılında öldürülmüştür. Bu isyana Hacı Bektaş'ın katılmadığı düşünülmektedir (Melikoff, 1999, s. 92-93). Ancak onun, fiilen söz konusu isyana katılmasa da isyan liderine yakın olmasından ötürü isyandan sonra başlatılan takibattan kurtulmak için izini kaybettirdiği ve daha sonra Sulucakarahöyük'te ortaya çıktığı belirtilmiştir (Ocak, 1996, s. 456). Gözlerden uzak bir beldeyi tercih etmesinin sebebi, isyanlardan sonra Selçukluların Sünni olmayan topluluklar üzerindeki baskılarının artmasına bağlanmaktadır. Böylesine küçük bir beldede, önemli kültür merkezlerinden oldukça uzakta ömrünü tamamlayan Hacı Bektaş'ın sağlığında devrin uleması tarafından çok bilinmediği ve asıl şöhretini ölümünden sonra bulduğu varsayılmaktadır (Ocak, 1996, s. 456). Çünkü Hacı Bektaş Veli'nin kendi yaşadığı dönemdeki eserlerde hayatıyla ilgili hiçbir ize rastlanmamıştır. Gerçek hayatı hakkında fazla bilgi olmasa da özellikle Sünni olmayan Türk toplulukları arasında onunla ilgili menkıbevi anlatılar kuşaktan kuşağa aktarıla gelmiştir.

Türk-İslam tarihinde önemli izler bırakan, Anadolu'da gayri Sünni topluluklar tarafından pir kabul edilen Hacı Bektaş Veli'ye atfedilen eser sayısı yedidir. Bu eserlerin en meşhuru Arapça olarak kaleme alınan *Makâlât*'tır. *Makâlât*'ın ona aidiyetine kesin gözüyle bakılmaktadır. Diğer eserlerin aitliği hususu ise henüz ispatlanamamıştır. Bu eserlerden *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye* ile *Kitâbu'l-Fevâid*'in dili Farsçadır. Abdülbaki Gölpınarlı, onun iki sayfalık Türkçe bir *Şathiyye* adlı eseri olduğundan bahsetmiş, ancak yeri hakkında bilgi vermemiştir (Güzel, 2002, s. 40-42; Kesikhalı, 2017, s. 138-149). Ayrıca Esat Coşan, Hacıbektaş ilçesi Halk Kütüphanesi 29 numarada kayıtlı olan Dedemoğlu tarafından yazılan *Akâid-i Tarikat*'ın devamında Hacı Bektaş'a ait *nasihatlerin* olduğunu söylemiştir. Bu nasihatlerin Hacı Bektaş'a aidiyetinin başka delillere muhtaç olduğunu

ayrıca belirtmiştir (1971, s. XLI). Hacı Bektaş Veli'ye atfedilen *Besmele Tefsiri* ve *Fatiha Tefsiri* adlı iki eser daha bulunmaktadır. Türkçe olan bu iki eserin dil özellikleri çalışmamızın asıl konusunu oluşturmaktadır.

Besmele Tefsiri'nin şu ana kadar 30 varaklık tek nüshası bilinmektedir. Bu nüsha Manisa Kütüphanesi'nde *Kitab-ı Tefsîr-i Besmele Ma'a Makalat-ı Hacı Bektaş* adıyla 3536 numarada kayıtlıdır. H 827/ M 1423 yılında Cafer bin Hasan tarafından istinsah edilmiştir. Her varakta 11 satır bulunmakta olup harekeli bir metindir. *Besmele Tefsiri*'yle ilgili ilk yayın 1985 yılında Şükrü Şardağ tarafından yapılmıştır. Ancak bu yayın aslına uygun çeviri yazıdan ziyade genel bir tercüme görünümündedir (Duran, 2014, s. 29-30). 2005 yılında Hamiye Duran, *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*'nin 33. sayısında alan araştırmalarına uygun bir şekilde çeviri yazılı metni yayımlamıştır. 2007 yılında yine Hamiye Duran tıpkıbasım, Türkiye Türkçesine çeviri ve küçük bir sözlük ekleyerek genişletilmiş bir yayın yapmıştır. Bu makalede, en güncel yayın olması dolayısıyla Hamiye Duran'ın son çalışmasının 2014 yılı baskısı esas alınmıştır. Eserde tıpkıbasımın yer alması, dil özelliklerinin ortaya konmasında büyük kolaylıklar sağlamıştır.

Fatiha Tefsiri'nin ise biri İngiltere'de British Museum Library'de (16 varak) diğeri de Süleymaniye Kütüphanesi'nde (7 varak) olmak üzere iki nüshası vardır. Nüshaların istinsah tarihleri bilinmemektedir. İngiltere nüshası *Makâlât* ile bir arada istinsah edilmiştir (Özcan, 2008, s. 40-41). Her iki nüshanın karşılaştırmalı olarak çeviri yazılı metni 2008 yılında Hüseyin Özcan tarafından *Millî Folklor Dergisi*'nin 20. sayısında yayımlanmıştır. İlgili makalede tıpkıbasım yer almamaktadır. Bizim çalışmamızda *Fatiha Tefsiri*'yle ilgili bu yayın esas alınmıştır.

Besmele Tefsiri ve *Fatiha Tefsiri*'nin *Makâlât* ile istinsah edilmesi, eserlerin Hacı Bektaş Veli'ye aidiyeti konusuna önemli delil olarak gösterilebilir. Ancak her iki eserde de doğrudan Hacı Bektaş kaydı olmadığı için başka delillere ihtiyaç duyulmaktadır. Hüseyin Özcan, içerik ve anlatım tarzı bakımından bu eserlerin genel bir karşılaştırmasını yapmış ve önemli benzerliklere dikkat çekmiştir (2010, s. 189-200). Söz konusu eserlerle ilgili yapılan yayınlarda dil özellikleri üzerinde ayrıntılı durulmamıştır. *Besmele Tefsiri*'nde Hamiye Duran genel bir sözlükçe vermiş, *Fatiha Tefsiri*'nde de Hüseyin Özcan Eski Anadolu Türkçesi döneminin karakteristik bazı dil özelliklerine birkaç madde ile değinmiştir.

Bu çalışmada *Besmele Tefsiri* ve *Fatiha Tefsiri*'nin dil özellikleri ele alınmıştır¹. Özellikle eserlerin, Eski Anadolu Türkçesi döneminin genel özelliklerinden farklılık gösteren dil hususları üzerinde yoğunlaşmıştır. Burada söz konusu eserlerin dönemin genel özelliklerine göre ne ölçüde farklılık gösterdiğini ortaya koymak hedeflenmiştir. Ayrıca eldeki ipuçlarından hareketle eserlerin yazıldığı dönem bakımından Hacı Bektaş Veli'ye ait olup olamayacağı hususuna da delil aranmıştır. Eserlerin dikkat çeken dil özellikleri *ses bilgisi*, *şekil bilgisi* ve *söz varlığı* bakımından üç bölümde ele alınmıştır.

1. Ses Bilgisiyle İlgili Dikkat Çeken Özellikler

1.1. -a- ~ -ı-

Fatiha Tefsiri'nde *dokun-* fiili *tokan-* ~ *tokın-* olarak iki farklı şekilde yazılmıştır. Benzer cümlelerde kullanıldıkları için her iki fonetik varyant arasında anlamsal açıdan fark olmadığı düşünülmektedir. *Fatiha Tefsiri*'nde *tokan-* fiili dört kez, *tokın-* fiili ise iki kez kullanılmıştır.

¹ Dil özelliklerinin incelendiği bölümde örnekler verilirken *Besmele Tefsiri* için BT, *Fatiha Tefsiri* için ise FT kısaltmaları kullanılmıştır.

Çün yazdum bundan bir nūr sıçradı ‘arşa **toķandı** iki pāre oldı. “Yazdığım zaman, bundan bir nur sıçradı, arşa değdi, iki parça oldu.” (FT/9b)

Çün yazdum benden bir nūr sıçradı ‘arşa **tokındı**. “Yazdığım zaman, bundan bir nur sıçradı, arşa değdi.” (FT/10b)

1.2. -b->-v- ~ -ğ-

Eski Türkçe döneminde *kulabuz~kulavuz* “*kılavuz*” (Nasilov vd., 2016, s. 494) şeklinde kaydedilen kelimenin *Fatiha Tefsiri*'nde *kılavuzla~ kulağuzla-* türemiş şekilleri tespit edilmiştir.

“İhdine's-sırâta'l-müstakîme” *ya'nî bizi toğrı yola **kulağuzla**, “Sırâta'l-lezîne” şol kişileriñ yolına **kılavuzla**. “İhdine's-sırâta'l-müstakîme’, yani bizi doğru yola ilet. ‘Sırâta'l-lezîne’ şü kişilerin yoluna ilet.” (FT/6a)*

1.3. -i->-ü-, -ı->-u-

Besmele Tefsiri ve *Fatiha Tefsiri* adlı eserlerde *bil-* ve *ırak-* fiillerindeki düz-dar ünlüler, /b/ dudak ünsüzünün etkisiyle yuvarlaklaşmıştır.

*Eytdi “yā levh ben şunu **bülürüm** ki Haķ Ta’ālā yiri yaratdı. “Dedi ki ‘Ya levh, ben şunu bilirim ki Allah yeri yarattı.’” (FT/9a)*

*Dün yarusından girü büti değti yüzün koyı **burakdı**. “Gece yarısından sonra putu tepti ve yüzükoyun bıraktı.” (BT/22b)*

1.4. y- > Ø-

Besmele Tefsiri'nde *yıldız* ve *yıldırım* kelimelerinin başındaki /y-/ sesinin düştüğü görülmüştür. Günümüzde Azerbaycan Türkçesinde ve Azerbaycan Türkçesi etkisinin görüldüğü Doğu Anadolu ağızlarında sık karşılaşılan kelime başı /y-/ sesinin düşmesi dikkat çekicidir.

*Bir gün saomı‘am üstinde dururıdum **ılduzlar** hāline i‘tibar kılurıdum. “Bir gün ibadethanemde oturuyordum, ibretle yıldızlara bakıyordum.” (BT/10a)*

*Bir niçe kişi **ıldurum** şakduğı gibi geçeler. “Bir nice kişi yıldırım çaktığı gibi geçsinler.” (BT/15a)*

1.5. Arapça Alıntı Kelimelerde Ek Uyumsuzluğu

Besmele Tefsiri ve *Fatiha Tefsiri*'nde ön ünlülü bazı Arapça kelimelerin, art ünlülü ekler aldıkları görülmüştür. Alıntı kelimelere art ünlülü ekler getirme temayülü, Batı Türkçesi dışında kalan Harezmi-Kıpçak sahasında ve Klasik Öncesi Dönem Çağatay Türkçesinde rastlanmakla birlikte asıl olarak Klasik Çağatay Türkçesi döneminde yaygınlaşmıştır (Eraslan, 1970, s. 113). J. Eckmann, Çağatay Türkçesinde /i/ veya /î/ seslerini ihtiva eden Arapça ve Farsça alıntı kelimelerin art ünlülü ekler almasının genel bir kural olduğunu söylemiştir (2005, s. 28). Musa Duman, içinde /g/, /ğ/, /k/, /ķ/ ünsüzleri bulunan eklerden yola çıkarak Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait bazı metinlerde ek uyumsuzluğu ihtiva eden örnekleri incelemiştir. Duman söz konusu çalışmasında şu sonuçlara ulaşmıştır: “1. Hem Türkçe hem de alıntı kelimelerde uyumsuz kelimeleri delil sayarak bu durumu eserin veya devrenin genel özelliği gibi almak mümkün değildir. 2. Uyumsuz ekler alan Türkçe kelimelerle birlikte alıntı kelimeleri belli ağız katmanlarının veya bölgelerinin söyleyiş örnekleri olarak kabul etmek gerekir.” (2004, s. 63). Hacı Bektaş'ın eserlerinde görülen aşığıdaki ek uyumsuzluğu örnekleri Doğu Türkçesi etkisi ya da dönemin ağız özelliği olarak değerlendirilebilir.

taksirliği (FT/13a), garıblığa (BT/9b), garıblıkda (BT/9b), Raḥımlığım (BT/9b), ḥalimliğim (BT/9b), taksirliğim (BT/10b), gâzilik (BT/14b), hıyanethığı (BT/24b) kıymetsizliğim (BT/6a).

2. Şekil Bilgisiyle İlgili Dikkat Çeken Özellikler

2.1. +dIn Ayrılma Hâli Eki

Eski Anadolu Türkçesi döneminin karakteristik ayrılma hâli eki +dAn'dır. +dIn eki ise Doğu Türkçesine has bir özelliktir. Eski Anadolu Türkçesinde +dIn ekinin *öñdin* kelimesinde kalıplaşmış olarak kullanıldığı bilinmektedir. *Besmele Tefsiri'*nde üç yerde +dIn eki tespit edilmiştir. Her üçü de *yaña* edatından önce kullanılmıştır.

Ḥaṣf ve recā manzarların tevekkül ve ma'rifet denizi ve şabūr bağçesindin yaña açsun. "Rıza ve teslim, korku ve ümit yüzlerini tevekkül ve marifet deniziyle, sabır bahçesinden yana açsın." (BT/24b)

Yūsuf gönli bizden Zeliḥadın yaña meyl eyledi gibi oldı. Yusuf'un gönlü bizden, Zeliha'dan yana meyleder gibi oldu." (BT/28a)

Zebāniler üşüp tamudın yaña süriyeler. "Zebaniler toplanıp cehennemden yana sürükleyeler." (BT/8a)

2.2. Zamir Kaynaklı Birinci Teklik Şahıs Ekinin Kullanımı

*Besmele Tefsiri'*nde zamir kaynaklı birinci teklik şahıs eki, -Am, -In, -m, -vAn olarak dört farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bunlar arasında eskicil bir şekil olan -vAn ekinin metinde yaygın kullanımı dikkat çekicidir.

-vAn: Zeynep Korkmaz bu ekin, çoğunlukla Tunyukuk ve Yenisey Yazıtlarında görülen *ben* kişi zamirinin *b>v* ses değişimine uğrayıp önlük-artlık uyumuna uydurulmuş biçimi olduğunu ve özellikle Eski Anadolu Türkçesinin ilk dönem metinlerinde çok kullanıldığını söylemiştir (2005, s. 120).

İy kullarım mahlūk sizi kovdı ise ben da'evet kılurvan, bunlar arturdıyisa ben kabül kılurvan, bular sizden yüz döndürdiyise ben size rahmet kılurvan. "Ey kullarım, (taptığınız) mahluk sizi kovdu ise ben davet ederim. Bunlar alıkoyduysa ben kabul ederim. Bunlar sizden yüz döndürdüyse ben size rahmet ederim." (BT/5a)

Ol kullığın unutsa ben Tanrılığım unutmasvan. "O kulluğunu unutsa ben Tanrılığımı unutmam." (BT/8a)

İmdi uş kocaldık ölümün yakîn geldi bir kez "kulvan" demek senden, dört yüz yıl 'ömür içinde geçürdügün küfri yüzüne getürmemek benden. "Şimdi ise kocadık, ölüm zamanı geldi, dersin, bir kez kulunum demek senden, dört yüz yıllık ömründe işlediğin günahları yüzüne vurmamak benden", dedi. (BT/8a)

Hak Ta'ala ol canlara buyurdı uş ben sizi yurdunuzdan ayırurvan sizi garıblığa vıribirven. "Hak Taala, onlara; 'Ben sizi yurdunuzdan ayırıp garipliğe (başka bir yere) gönderiyorum." (BT/9b),

Eyitdi: Seksen yaşumdavan dükeli 'ömrüm içinde bir kez hatırum hoş oldı. "Dedi ki: 'Seksen yaşımdayım, bütün ömrüm içinde bir kez hatırım hoş oldu." (BT/10a)

İy cömerd peygamber ne kadar ümmetünşi sen severisen biñ sence ben severven. "Ey cömert peygamber, sen ümmetini sen ne kadar seversen, ben senden bin kat daha fazla severim." (BT/2b)

-Am: Eski Anadolu Türkçesi döneminde yukarıda açıklanan zamir kaynaklı birinci şahıs *-vAn* ekinin, iyelik kaynaklı birinci şahıs eki *-m'* nin etkisi sonucu *-vAm* şekli de ortaya çıkmıştır. Bu *-vAm'* in başındaki *v-* sesinin düşmesiyle *-Am* eki oluşmuştur (Korkmaz, 2005, s. 120-121). Hacı Bektaş Veli'ye atfedilen eserlerde *-Am* ekinin kullanımı yaygın değildir.

Yâ Mūsâ ol taş seniñ hakkunğa arılığunğa tanuklık verdi ol taş birkaç gün kendüzünge götürgil kim ol taşları illâ bunlara bela kılaram. "Ey Musa, o taş senin temizliğine şahit oldu. O taş birkaç gün üzerinde taşı ki ben taşları illa bunlara bela kılarım." (BT/11a)

-In: Zeynep Korkmaz, bu ekin, *-vAn* ekinin başındaki *v-* sesinin düşmesi ve bünyesindeki geniş ünlünün daralması sonucu ortaya çıktığını söylemiştir. Ayrıca *-In* ekinin ilk dönem Eski Anadolu metinlerinde az, son dönem metinlerinde ise çokça kullanıldığını eklemiştir (2005, s. 121).

Öñünde baş yire korın kademünge kurbanlar kılurın bir kez senden dilek diledüğüm yokdur, bu kez dilerven. "Önünde yere baş korum. Ayağında kurbanlar keserim. Bir kez bile senden dilek dilemedim. Bu kez diliyorum." (BT/22b)

Tanrı Taèâlâ Nūha hitab kıldı, eyitdi: Yâ Nūh niçün inlersin. Nūh eydür İlahî 'âlemi küfür dutupdurur, munis bulamazın. "Tanrı Teala, Nuh'a hitap etti: 'Ya Nuh, niçin inlersin?' Nuh 'Ey Allah'ım âlemi küfür doldurmuş, dost bulamıyorum." (BT/28b)

-m: İncelenen eserlerde bu ek genellikle *-A* istek ekinden sonra gelmektedir. Zeynep Korkmaz bu ekin ortaya çıkmasını "bu durum *-a/-e* ile kurulan kiplerin ve kelimelerin ses yapılarından gelen bir kısaltma zorunluluğuna ve bağlı bulunduğu gibi, *-am/-em* şahıs eklerinin *-m* iyelik ekinden gelme şahıs eki etkisinde kalarak geçirdiği yeni bir değişim evresinin de anlatımıdır" şeklinde açıklamıştır (2005, s. 121).

Ya laèin Yūsuf ne var oğlanısa anuñ atasınun dedesinün yüzi suyu bereketinde anı zinadan kurtaram girü Mürsel peygamber kılām seni hor tamuya koyam anı şad uçmaga viribiyem. "Ey lanetli, genç Yusuf'u dedesinin yüzü suyu bereketiyle zinadan kurtarayım. Onu tekrar Mürsel peygamber yapayım. Seni her şeyi yok eden cehenneme, onu ise mutluluk veren cennete göndereyim." (BT/29a)

Ne kadar katı suçunuz dahı varısa geçürem. "Ne kadar çok günahınız varsa affedeyim." (BT/9b)

2.3. Zamir Kaynaklı Birinci Çokluk Şahıs Ekinin Kullanımı

Zamir kaynaklı birinci çokluk şahıs ekinin *-vUz* ve *-Uz* şekilleri tespit edilmiştir. Bu ekler arasında daha eskicil olan *-vUz* eki genellikle *istek eki -A'* dan sonra kullanılmıştır.

-vUz: Bu ek de tıpkı birinci teklik şahıs ekindeki gibi birinci çokluk şahıs zamirinde görülen *b>v* değişimiyle (*biz>vUz*) ortaya çıkmıştır. Ek başındaki *v-* diş-dudak sesinden dolayı ekin bünyesindeki *düz-dar* ünlü yuvarlaklaşmıştır (Korkmaz, 2005, s. 121).

Halife ol 'Araba eydür zihî garib yemiş getürdün bize dedi. Bunun şükranesi bir kezden yetürmeyevüz meger birkaç kez gelesin alasin. Yüz bin akçe virdi ol dört acı hıyarçün. "Halife Arap'a 'Bize ne kadar garip (bilinmedik) yemiş getirdin. Bunun şükranesini bir defada sana veremeyiz. Birkaç kez gel ve değerini al.' dedi. Dört acı hıyar için yüz bin akçe verdi." (BT/5b)

İnşaallahu kim müradlar defterinde mahrüm olmayavuz. "İnşallah herkesin iyiliklerinin yazıldığı defterden mahrum olmayız." (BT/6a)

-Uz: *-vUz* ekinin başındaki *v-* sesinin erimesiyle ortaya çıkan bir ektir. Genellikle son sesi ünsüzle biten kelime ve kiplere gelmektedir (Korkmaz, 2005, s. 121).

Sana taparuz, senden yardım dilerüz. "Sana taparız, senden yardım dileriz." (FT/6a)

2.4. Geniş Zaman Olumsuzluk veya Sıfat-fiil Eki -mAs ~ -mAz Şekillerinin Karışık Kullanımı

*Besmele Tefsiri'*nde -mAs ve -mAz karışık kullanılmıştır. Eski Anadolu Türkçesi döneminde ekin -mAs şekline çok nadir rastlanmaktadır. Metindeki kullanımı da Doğu Türkçesi etkisine ya da ağız özelliklerinin metinlere yansımaya bağlanabilir. Nitekim Doğu Türkçesi özelliklerinin bolca yer aldığı karışık dilli eserlerden olan *Behçetü'l-Hadâik*'te -mAs ekinin örneklerinin mevcut olması bu duruma delil olarak gösterilebilir².

-mAs ekiyle ilgili örnekler: *Feriştelere eydürler iy utanmas mahlûklar içinde geçmes olduñuz Hakk dergâhına geldüñüz.* “(O vakit) melekler “Ey utanmazlar, yaratılmışlar içinde değeriniz kalmadığı vakit Hak dergâhına geldiniz.” derler. (BT/4b)

Bir gün tevbe hıyarınıñ tohmu eline girür, anı peşimanlık yerinde eker, göz yaşıyla suvarurısa utanmadın ol yaramas tevbesin iñen³ ragbetlü metaè sanup ol bi-çün hazretine eledür. “Bir gün bir “tövbe” hıyarının tohumu onların eline geçti. Onu pişmanlık yerine ektiler. Gözyaşıyla suladılar. Utanmadan o işe yaramaz tövbelerini iyi bir meta sanıp O emsalsiz Tanrı'ya getirdiler.” (BT/6a)

Ol kullıñın unutsa ben Tanrılıgum unutmasvan. “O kulluğunu unutsa ben Tanrılığımı unutmam.”

Anı uyudur, kendü uyumas, anları bekler. “Onu uyutur, kendi uyumaz, onları bekler.” (BT/8a)

Yüsuf eydür bilmesven. “Yusuf der ‘bilmem.’” (BT/12a)

-mAz ekiyle ilgili örnekler: *Ol garıblıkda eger gönül virmeyüb yurduñuzu unutmazsanuz benim nürüm sevgüsün bekleyüb üstüme dünyayı ihtiyar kılmazsanuz...* “O gariplikte (dünyada) iken oraya gönül vermeyip yurdunuzu unutmazsanız, benim nurumun sevgisini bekleyip benim nurumun yerine dünyayı tercih etmezseniz. (BT/9b)

Eyitdi nice kim ilduzlar aħşamdan togar irteye degin uyağmaz. Bunlar dağı aħşamdan irteye degin tâeat meşğül olsunlar eger anı *kılmazlarısa* ay gibi dünüñ bir bahşın tâeatıla geçürsünler eger anı dağı *kılmazlarısa* güneş gibi dün dulıp rāhat içinde olsunlar. “Dedi ki ‘Nasıl yıldızlar akşamdan doğar, ertesi güne kadar batmazsa, onlar da akşamdan ertesi güne kadar ibadetle meşğül olsunlar. Eğer öyle yapmazlarsa ay gibi gecenin bir bölümünü ibadet ile geçirsınler. Eğer onu da yapmazlarsa güneş gibi gece batıp rahat etsınler.’” (BT/14a)

2.5. -mİşÇA Zarf-Fiil Eki

-mİş sıfat-fiil eki üzerine +çA eşitlik hâli ekinin getirilmesiyle oluşan bu zarf-fiil yapısı -mİşÇasına, -mİş gibi anlamlarıyla karşılanabilir. Gürer Gülsevin, standart Türkiye Türkçesinde -mİşÇA ekini birleşik zarf-fiil ekleri arasında göstermiştir (2000, s. 130). Bu ek, *Fatiha Tefsiri'*nde beş, *Besmele Tefsiri'*nde de iki olmak üzere toplam yedi kez kullanılmıştır. Tarihî Oğuz Türkçesi metinleri için oldukça sıra dışı olan bu ekin, *Behçetü'l-Hadâik fi Mev'izati'l-Halâik*'te de örneğinin olması oldukça dikkat çekicidir.⁴ Çağatay Türkçesi

² *Behçetü'l-Hadâik*'te -mAs ekiyle ilgili birkaç örnek: *bakmas men* (119b/18,20), *bakmas erseñ* (119b/21), *körmes* (96b/6), *körmes müseñ* (81a/14) (Canpolat, 2018).

³ Bu kelime metnin yeni harfli yayınında “iken” okunmuştur. “Çok” anlamındaki bu kelimenin okunuşuyla ilgili yaygın kanaat *iñen* şeklinde olmalıdır.

⁴ *Behçetü'l-Hadâik*'teki örnek şu şekildedir: “Yine sonunda oruç bir kün oruç dutğıl, dükelin dutmuşça müzd ü sevâb bulasın. (12a/3)” (Canpolat, 2018, s. 48).

döneminin önemli eserlerinden olan Sibicâbî'nin çevirdiği *Gülistan Tercümesi*'nde -mİşçA ekinin iki örneği tespit edilmiştir⁵ (Ergene, 2017, s. 194).

*Kim ki bu kırk iki harfi okısa kırk iki yıl mîkdârı Haq te'âlâya 'ibâdet **itmîşçe** sevâb bula.* "Kim ki bu kırk iki harfi okusa, kırk iki yıl boyunca Allah'a ibadet etmiş gibi sevap bulsun." (FT/14a)

*Kim bu seksen harfi okısa seksen yıl oruç **tutmuşça** sevâb bula.* "Kim seksen harfi okusa, seksen yıl oruç tutmuş gibi sevap bulsun." (FT/14a)

*Bismi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm okurısa doğru i'tikâd birle Tevrît'i, İncil'i, Zebûr'ı, Fuḫân'ı **okumuşça** sevâb virem daḫı bunlarıñıla ta'at **kılmışça** sevâb virem.* "Bismillahirrahmanirrahim, derse; Tevrat'ı, İncil'i, Zebur'u, Kur'an'ı okumuşçasına ve bunlarla ibadet etmişçesine sevap vereyim. (BT/15b)

2.6. +1AyIn Ekinin Kullanımı

+1AyIn eki, Eski Anadolu Türkçesi döneminde genellikle ya doğrudan isimler üzerine gelerek ya da zamirlere +c11AyIn şeklinde eklenerek *gibi, benzer ve zaman* anlamlarını karşılamıştır. Bu kullanımlarıyla yapım eki olarak görülebilir. Zeynep Korkmaz ekin, Eski Anadolu metinlerinde -DUk sıfat-fiil eki ve üçüncü teklik şahıs iyelik ekinden sonra kullanıldığı örnekler tespit etmiştir. Bu örneklerde ekin "-inca, -ır ... -ırmaz" anlamlarını karşıladığını belirtmiştir (2011, s. 71). Korkmaz'ın tespit ettiği örnekler şu şekildedir:

Andan Süleyman Paşa'yı Tarakçı Yiñicesi'ne gönderüp varduğınlayın ölür.

Kaçan deve anıñ tâzesin yise ısırduğınlayın ölür.

+1AyIn ekinin çekim eki gibi bu kullanımları Eski Anadolu Türkçesi dönemi için sıra dışı sayılabilir. Türkiye Türkçesi ağızlarında oldukça yaygınlaşmıştır. Söz konusu yapının *Besmele Tefsiri*'nde bir örneği tespit edilmiştir. Bu örnekte de anlamı "-inca, -ır ... -ırmaz" şeklindedir.

*Fazlın **gördüğünleyn** dükelin eydiverdi.* "Fazlını **görür görmez** hepsini söyleyiverdi." (BT/18b)

3. Söz Varlığıyla İlgili Dikkat Çeken Özellikler

Besmele Tefsiri ve *Fatiha Tefsiri* adlı eserlerde Eski Anadolu Türkçesi dönemine has çok sayıda kelimeye rastlanmaktadır. Bu kelimelerden bazıları şu şekildedir:

alacuk "göçebe çadırı" (BT/20b), anşuzda "ansızın" (BT/6a), appag "bembeyaz" (FT/3a), ayruk "başka" (BT/22a), azgun "sapkın" (FT/6b), belinle- "koru ile birden sıçramak" (BT/3b), biti "amel defteri" (BT/15a), bog "bohça" (BT/7b), danla- "şaşırmak" (BT/5b), degşür- "değiştirmek" (BT/2b), delim "çok, ziyade" (BT/15b), dutruk "odun" (BT/11b), dükeli "hepsi, tamamı" (BT/3a), egin "sırt, arka" (BT/21a), etmek "ekmek" (BT/16a), gevez "kolay" (BT/15a), göyindür- "yakmak" (BT/11b), igli "hastalıklı, dertli" (BT/10b), is "sahip" (BT/1b), kankı "hangi" (BT/2a), karı- "ihtiyarlamak" (BT/22a), kelecı "söz" (BT/27a), kıgır- "çağırarak" (BT/3a), kulaguzla- "yol göstermek" (FT/6a), kulmaşlık "aldatıcılık" (BT/8a), od "ateş" (BT/20b), oku- "çağırarak" (BT/24a), söyindür- "söndürmek" (BT/20b), suvar- "sulamak" (BT/6a), şeş- "çözmek" (BT/7b), taşsuk "şaşılacak" (BT/17a), uçmak "cennet" (BT/18b), ugrı "hırsız" (BT/7a), uyak- "güneş, ay için batmak, gurup etmek" (BT/14a), ür- "üfleme" (BT/12a), üşen- "canı sıkılmak" (BT/11b), viribi- "göndermek" (BT/8a), yaktulu "ışıklı, nurlu" (BT/15a), yalavaç "peygamber" (BT/8a), yavlak "pek, çok" (BT/16a), yavuz "kötü" (BT/10b).

⁵ *Gülistan Tercümesi*'ndeki örnekler şu şekildedir: "Uzasa neçe kesilmişçe bolur ol maëmur." (54/6). "Ölmişçe ḫabâseti artar." (93a/7)

Yukarıdaki kelimeler haricinde oldukça dikkat çekici kelimeler de vardır. Bunlardan bazıları *Tarama Sözlüğü*'nde yer almazken bazıları ise sadece bir ya da iki tanıklı *Tarama Sözlüğü*'nde kendisine yer bulabilmiştir. Söz konusu kelimeler aşağıdaki gibidir:

3.1. anşur-: düşünmek

Bu kelime *Tarama Sözlüğü*'nde yoktur. Türkiye Türkçesi ağızlarının söz varlığını kapsayan *Derleme Sözlüğü*'nde *anşırmaq* "1. söylemek, demek, anmak, söz konusu etmek: Bu lafı başkasına anşırma. 2. anlamak, bilmek." anlamlarıyla kayıtlıdır (Türk Dil Kurumu [TDK], C. I, 2009, s. 280). Azerbaycan Türkçesinde *anşır-* "anlamak, bir şeyin ne olduğunu, neye işaret ettiğini kavramak; yeni bilgileri eskileriyle bir araya getirerek sonuç niteliğinde başka bir bilgi edinmek, idrak etmek, belirlemek, ne olduğunu bilmek" (Altaylı, 2018, s. 182) ve Türkmen Türkçesinde *anşır-* "1. anlamak, 2. İştirmek, 3. fark etmek, seçmek" (Talat Tekin vd., 1995, s. 31) şekillerinde tespit edilmiştir. Dolayısıyla *Besmele Tefsiri*'nde iki yerde geçen bu kelime, Çağdaş Oğuz lehçelerindeki şekillerin en eski tanığı olarak görülebilir.

Yusuf'un gökçekliğin, görklülükün yigitliğin gördün, maķām-ı halvet olup buluşduğun gördün, bizüm 'ināyetümüzü fazlumuzu anuñ hakkında nite anşurmaduñ? "Yusuf'un güzelliğini, gençliğini gördün. Bir araya gelip buluştuklarını gördün. Bizim onun hakkındaki inayetimizi niçin düşünmedin?" (BT/28b-29a)

'İzzet-i hitāb geldi kim 'aşilerün dükeli 'aybın gördün bizüm 'ināyetimiz anlaruñ hakkında varduğın anı nitesi anşurmaduñ? "Kudretli bir hitap geldi: 'Asilerin bütün ayıplarını gördün. Onlar için bizim gayretimizin olduğunu niçin düşünmedin?" (BT/29b)

3.2. aşaklık: alçak gönüllülük

Aşak "alçak, aşağı" (TDK, C. I, 1995, s. 262) kelimesi üzerine *+lık* eki getirilerek oluşturulan bu kelime, *Tarama Sözlüğü*'nde *aşaklık* "alçak gönüllülük, tevazu" şeklinde iki örnekle tanıklanmıştır (TDK, C. I, 1995, s. 263). Tanıklar 13-14. yüzyıl metinlerine aittir. *Aşaklık* kelimesinin, Doğu ve Batı Türkçesi özelliklerini bir arada barındıran, Türkoloji literatüründe karışık dilli olarak anılan eserlerin en meşhuru olan *Behçetü'l-Hadâik fî Mev'izati'l-Halâik*'te yirmi bir kez kullanıldığı görülmüştür (Canpolat, 2018, s. 329). *Behçetü'l-Hadâik*'in bilinen en eski nüshası 1303 tarihlidir (Canpolat, 2018, s. 14). Bu bilgilerden hareketle söz konusu kelimenin 13-14. yüzyıllarda yaygın kullanıldığını söylenebilir.

Tanrı Ta'âlā eydür iy benüm habibüm eyit mü'minlere gönli evin tevazuluk aşaklık süpürgesiyile süpürsün. "Tanrı Teala buyurur: 'Ey benim habibim, müminlere gönül evlerini tevazuluk ev alçakgönüllülük süpürgesiyile süpürmelerini söyle.'" (BT/24a-24b)

3.3. dipdişsüz: sessizce, hareketsiz

Tarama Sözlüğü'nde bu kelimeyle ilgili *dipdişsüz olmak* "büsbütün sükûnetini kaybetmek" kaydı mevcuttur. Bu kayıt aşağıdaki iki örnekle tanıklanmıştır (TDK, C. II, 1995, s. 1165).

Deñiz dipdişsüz oldu ol ünü heybetinden (15. yy)

Resûl Hazreti bu sözü işidicek dipdişsüz oldu (15. yy)

Tarama Sözlüğü'ndeki bu örneklerin verilen anlamla örtüşmediği söylenebilir. Örneklerde kelime için "sessiz, sakin, hareketsiz" anlamlarının daha uygun olduğu görülmektedir. Nitekim *Besmele Tefsiri*'nden alınan aşağıdaki örnek bu anlamı desteklemektedir.

*Halifenün dizi üzerine kodı halife hıyara bakdı andan heybetile haşakilerine bakdı anuñ heybetinden dükeli **dipdiñsüz** durdular. “Halifenin dizinin üzerine koydu. Halife hıyara baktı. Sonra heybetle hizmetçilerine baktı. Onun heybetinden hepsi **hareketsiz, sessizce** durdular.” (BT/5b)*

3.4. **dul-**: güneş batmak

*Tarama Sözlüğü’nde bu kelime, **dulun-~tulun-** “1. kaybolmak, görünmez hâle gelmek. 2. batmak, gurup etmek” şeklinde kayıtlıdır (TDK, C. II, 1995, s. 1250). Türkiye Türkçesi ağızlarında kelimenin tarihî dönemlerdeki anlamlarıyla ilişkili olarak **dulun-** “batmak, güneş ve ay batmak” ve **dulun-** “1. ay ve güneş batmak, 2. ay ve güneş tutulmak, 3. gözden kaybolmak, görünmez olmak, 4. suya dalmak” değişkeleri mevcuttur (TDK, C. II, 2009, s. 548, 1599). *Besmele Tefsiri’*nde tespit edilen **dul-** “güneş batmak” fiili, kelimenin kök biçiminin tanıklanması bakımından önem arz etmektedir.*

*Bunlar dağı ağşamdan irteye degin tã ‘at meşğul olsunlar eger anı kılmazlarisa ay gibi dünün bir bağşın tã ‘atıla geçürsünler eger anı dağı kılmazlarisa güneş gibi dün **dulup** rãhat içinde olsunlar. “Bunlar da akşamdan ertesi güne kadar ibadetle meşgul olsunlar. Eğer öyle yapmazlarsa ay gibi gecenin bir bölümünü ibadet ile geçirsinler. Eğer onu da yapmazlarsa güneş gibi gece batıp rahat etsinler.” (BT/14a)*

3.5. **şükrl-**: şükretmek

*Tarama Sözlüğü’nde bulunmayan bu kelime, *Floransalı Filippo Argenti’nin Notlarına Göre* (1533) 16. Yüzyıl Türkçesi adlı eserde **şükrl-** “şükretmek” şeklinde kayıtlıdır (Adamoviç, 2009, s. 242). **Şükrl-** fiilinin, Hacı Bektaş’ın Türkçe eserlerinde de tek örneği tespit edilmiştir.*

*Her kim nimete **şükrl**emese ol nimet andan alınur. “Her kim nimete şükretmese o nimet ondan alınır.” (FT/4a)*

Sonuç

Hacı Bektaş Veli’ye aitlikleri hususuna şüpheyle yaklaşılan *Besmele Tefsiri* ve *Fatiha Tefsiri* adlı iki eserin dikkat çeken dil özellikleri ilgili şunlar söylenebilir:

1. Arapça alıntı kelimelerdeki önlük-artlık bakımından ek uyumsuzluğu, +*dın* ayrılma hâli eki, -*mAs* gibi eklerin kullanımı Eski Anadolu Türkçesinin ilk dönem eserlerinde rastlanan Doğu Türkçesi etkisi ya da ağız özelliği olarak değerlendirilebilir.

2. Hacimce küçük iki eserde (BT 30 varak, FT 16 varak) *añşur-* “düşünmek”, *dul-* “güneş, ay vb. batmak”, *şükrl-* “şükretmek” gibi *Tarama Sözlüğü’*nde olmayan kelimelerin tespit edilmesi eserlerin ayırt edici bir söz varlığı olduğunu göstermektedir.

3. *BT* ve *FT* ifade tarzları ve dil özellikleri bakımından (özellikle -*mIşçA* gibi özel bir ekin her iki eserde ortak olması) birbiriyle önemli ölçüde örtüşmektedir. Her iki eserin de aynı yazara ait olması kuvvetle muhtemeldir.

4. *BT* ve *FT* dil özellikleri açısından 13-14. yüzyıl eserleriyle büyük oranda benzerlik göstermektedir. Bu eserler kesin olarak Hacı Bektaş Veli’ye mi ait, belli değildir. Ancak dil özellikleri bakımından onun dönemine yakın bir görünüm arz ettiği söylenebilir.

Kaynakça

Adamoviç, M. (2009). *Floransalı Filippo Argenti’nin Notlarına Göre* (1533) 16. Yüzyıl Türkçesi (Merhan, A. Çev.) Ankara: TDK Yayınları.

- Altaylı, S. (2018). *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*. C. I. Ankara: TDK Yayınları.
- Canpolat, M. (2018). *Behçetü'l-hadâik Fî Mev'izati'l-halâik*. Ankara: TDK Yayınları.
- Coşan, E. (1971). *Hacı Bektâş-ı Velî Makâlât*. Ankara: Seha Neşriyat.
- Duman, M. (2004). Eski Anadolu Türkçesine Ait Bazı Metinlerdeki Dil Uyumuna Aykırı Örnekler Üzerine. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 32, 53-64.
- Duran, H. (2005). Besmele Tefsiri. *Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 33, 459-474.
- Duran, H. (2014). *Besmele Tefsiri (Şerh-i Besmele)*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Eckmann, J. (2005). *Çağatayca El Kitabı* (Çev. Günay Karaağaç). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Eraslan, K. (1970). Doğu Türkçesinde Ek Uyumsuzluğuna Dair. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 18, 113-124.
- Ergene, O. (2017). *Sadî/Gülistan Tercümesi Giriş Dil İncelemesi Metin Çeviri Dizinler Tıpkıbası* (Çev. Sibicâbi). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülsevin, G. (2000). Türkiye Türkçesinde Birleşik Zarf-Fiiller. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 122-143.
- Gündoğdu, C. (2007). *Hacı Bektaş-ı Velî, Öğretisi ve Takipçileri Hakkında Metodik Yeni Bir Yaklaşım*. Ankara: Aktif Yayınevi.
- Güzel, A. (2002). *Hacı Bektaş Velî ve Makâlât*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kesikhalı, M. (2017). *Hacı Bektâş-ı Velî, Yaşadığı Dönem, Hayatı, Eserleri ve Görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Korkmaz, Z. (2005). Eski Anadolu Türkçesindeki -van/-ven, -vuz/-vüz Şahıs ve Bildirme Eklerinin Anadolu Ağızlarındaki Kalıntıları. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar C. I*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 110-127.
- Korkmaz, Z. (2011). *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Melikoff, I. (1999). *Hacı Bektaş Efsanesinden Gerçeğe*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Nasilov, D. M.; Nadelyayev, V. M.; Şerbak, A. M.; Borovkov, T. A.; Kormuşin I. V.; Letyagin, N. I.; Zırın, A. A.; Dmitriyev, L.V. ve Tuguşeva, L.Y. (2016). *Drevnetyurkskiy Slovar'*. Astana: Gılım Baspası.
- Ocak, A. Y. (1996). Hacı Bektâş-ı Velî. *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (C. 14, s. 455-458). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Özcan, H. (2008). Hacı Bektaş Velî'nin Fatıha Tefsiri. *Millî Folklor*, 80, 39-52.
- Özcan, H. (2010) Hacı Bektaş Velî'nin Fatıha Tefsiri ile Besmele Tefsiri'nin Karşılaştırılması. (Ed. Filiz Kılıç). *Doğumunun 800. Yılında Hacı Bektaş Velî Sempozyumu (Neuşehir, 17-18 Ağustos 2009) Bildiriler Kitabı içinde* (s. 189-200). Ankara: AKM Yayınları.
- Tekin, T.; Ölmez, M.; Ceylan, E.; Ölmez, Z. ve Eker, S. (1995). *Türkmence-Türkçe Sözlük*. Ankara: Simurg Yayıncılık.
- Türk Dil Kurumu (1995). *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*. C. I-II-III-IV-V-VI-VII-VIII. Ankara: TDK Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2009). *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*. C. I-II-III-IV-V-VI (Birleştirilmiş Tıpkıbasım). Ankara: TDK Yayınları.